

M. P. G. N. 156
uv. 248 1930.

Höb. w. 18/12-30.

Liikistön kirkonpaikan kaivaukset Ulvilassa.

Muinaistieteellisen Toimikunnan määräyksestä toimitin kulu-
luvan vuoden syyskuussa kaivauksia Ulvilan pitäjän Liikistön
vanhalla kirkonpaikalla.

Liikistön kirkonpaikka on n. 2 km nykyisestä Ulvilan
kirkosta Kokemäenjoen vartta ylöspäin, joen ja Kokemäelle vie-
vän tien välillä lähempänä maantietä. Paikkaa kutsutaan ny-
kyisin vain Pappilan haaksi ja sitä onkin käytetty karjan-
laitumena. Liikistön nimi kuuluu varsinaisesti likellä oleval-
le torpalle. Kirkon paikan nykyinen muoto on korkeahko kumpu,
joka verrattain jyrkkänä kohoaa etelä- ja itäpuolella olevis-
ta painanteista, muualle päin on maa tasaista. Mainitut pai-
nanteet ovat entisiä joenuomia. Eteläinen uoma, on pari kilo-
metriä ylempää haarautunut nyk. pääväylästä ja yhtynyt siihen
jälleen Friitalan lautan luona, joten nyk. ison pappilan alue
on ollut saarella. Väylä, joka on ollut leveä, on epäilemät-
tä ollut joen pääväyliä, vesirikas ja kulkukelpoinen. Kirkon
paikan kohdalta on tästä pääuomasta eronneet pienempi uoma,
joka tehden kaaren on yhtynyt jälleen pääuomaan, joten alue,
jolla kirkko on ollut, on niinkään ollut erillisenä saarena
(senvuoksi nimi Ligholmen). Kirkonpaikka on siis aivan joki-
1)
haarojen kulmauksessa. Paikan saaren luonne on vieläkin erin-
omaisen selvä, kun paikkaa katselee joenuoman pohjalta.

kuv. 17427,

Ensimmäinen tehtävä paikalla oli tiheän katajapensaikon
poistaminen. Tällöin tuli selvästi näkyville kaksi harjannetta,
n. 2,5 - 3 m leveää, toinen suunnassa pohj.-etelä, toinen itä-

1) Tarinan mukaan olisi kulmauksessa juuri ollut maihinnousu-
paikka eli satama. Aivan läheltä jokiuoman pohjasta on löy-
detty veneen jätteitä.

Liite: asemapiirust. 1/2) kpl.

länsi, muodostaen keskenään suorankulman. Kun oli odotettavissa, että harjanteet sisältäisivät rakennuksen perustuksia, semminkin kun sisällä paikka paikoin tuntui olevan kiviä, poistettiin harjanteiden päältä turvekerros. Varsin pian tuli kuitenkin todetuksi, että harjanteet olivat pelkkiä hietavalleja, pohj.-eteläisen vallin pohjoispäässä hiukan vallin kupeella oli vain suuri, sekainen kiviröykkiö, toisen vallin vieressä pari samanlaista pienempää.

Heti vallien sisäpuolella oli maassa syvempi painanne, joka tuntui hyvin kiviseltä. Kun tätä paljastettiin, tavattiin pian keveä järjestetty kivilatomus, joka kulki hietavallien vieressä samansuuntaisena, ja yhtä pitkänä kuin vallitkin. Täysin paljastettuna tuli esille leveä kivinen perustus.

Tämän jälkeen paljastettiin maa vallien sisäpuolelta kokonaan ja esille tuli runsaasti kiviä, joista osa näytti järjestämättömältä, kun taas osa oli selvästi ladottua, muodostaen yksinkertaisen puurakennuksen kivijalan.

Leveä perustus. Esiintullut, leveä perustus kulki hietavallien mukaisesti eri suuntiin ja molempiin suuntiin oli perustus miltei yhtä pitkä (pohj.-etel. 15 m, länsi-itä 14,5 m). Perustus oli kauttaaltaan 220 cm leveä, syvyys keskim. 80 cm. Kivet olivat hyvin ja säännöllisesti ladotut, kalkkilaastia ei oltu käytetty. Ulkokulmassa oli muita kiviä huomattavasti suurempi kivi, kumminkaan seinän suunnasta ulkonematta. Pohj.-eteläisen haaran pohjoispää oli matalampaa ja näytti kuin kiviä olisi siitä myöhemmin revitty irti. Sekä pohjoisessa että lännessä päättyi perustus äkkiä.

Aluksi oudolta näyttävän perustuksen tarkoitus on ilmeinen: se on laskettu kiviseinää varten. Aikomus oli siis rakentaa paikalle kivikirkko, ja työ sitten äkkiä keskeytettiin. Säilyneet jätteet jäivät vain muistoksi havainnollistuttamaan keskiaikaista kirkon rakentamista. Aluksi kaivettiin perustuksen paikka, ja siitä johtuvat vieressä olevat hietavallit¹⁾; rakenta-

1) Perustus on laskettu suoraan maalle. Perustus joutui luonnollisesti laskettavaksi entiseen hautausmaahan, joten aikaisemmin haudatut ruumiit ovat osittain jääneet perustuksen alle (kuv. 17400).

kuv. 17399.

kuv. 17395,
17396,
17398

minen aloitettiin kuoriseinästä, kuten tapa oli ja siirryttiin sitten eteläseinään. Kivitys on juuri varsinaista perustusta, jossa ei tähän aikaan käytetty kalkkilaastia. Kivikat hietavallien kupeella ovat paikalle kuljetettua rakennusmateriaalia.

Puukirkon perustus. Sisempänä olivat aikaisemman puukirkon kivijalan yksinkertaiset jätteet. Selvin oli kuoriseinän kivijalka kahden suuremman nurkkakiven välillä. Noin puolet kivityksestä oli ehjää. Eteläseinän kivijalasta oli taas itäpäähän kivitys säilynyt, muu oli osittaista mutta kivet olivat aivan selvästi erotettavissa. Pohjoisseinän kivijalasta ei niinkään itäpäähän pari kiveä säilynyt, muu osa oli hävinnyt, pari kiveä kauempana seinän saumassa mahdollisesti kuuluivat kivijalkaan. Länsipuolella oli maassa huomattavasti kiviä hajallaan, ja näistä kuulunevat läntisen seinän kivijalkaan kolme vierettäistä kiveä kivijalan keskipaikkeilla.

Eteläpuolen länsiosassa oli runsas kivitys eteläseinän kivijalan ja kivikirkon perustuksen välillä. Se on ollut ladottua, ja sen tasainen itäsyry osoittaa selvästi, että kivet olivat seinän kannattajia ja paikalla on siis kirkkoon liittyvä asehuone. Kivien runsaus voi johtua siitä, että asehuoneessa oli kivipermanto. Muuten oli paikalla joukko kalkkikiven palasia, mahdollisesti jäänyt tänne hautakivistä, jotka taalta siirrettiin uuteen kirkkoon.

Erikoisesti on huomattava kiviladonta, joka oli kuoriseinän kivijalan takana, sen ja kivikirkon perustuksen välillä pohjoispuolella. Ei voi juuri muuta ajatella, kun että sekin on rakennuksen kivijalkaa ja tällöin olisi kysymyksessä kirkon itäpäässä ollut kapeampi kuori. Kuorin itäinen kivijalka on hävitetty luonnollisesti kivikirkon perustuksen tieltä ja eteläinen hävinnyt samoinkuin kuoriseinän kivijalan eteläpäähän.

Mahdollisen sakariston kivijalan jätteitä ei näkynyt. ¹⁾ Puu-

1) Huomautettakoon, että kiviä on paikalta kuletettu paljon pois. Pappilan ja läheisten pikkuasumusten kivinavettoihin on kivet otettu Pappilan haasta ja rakentajat itse kertoivat ke-räilleensä kiviä juuri kirkonpaikalta.

kirkko on ollut alaltaan siis verrattain pieni: pituus n. 12,5 m ja leveys n. 7 m. Asehuone olisi suunnilleen ollut 3,5 (pituus) x 2,5 m. Kun ottaa huomioon, että kuorin eteläpuolinen kivijalka olisi ollut yhtä kaukana kulmasta kuin pohjoispuolen jäännökset, oli kuorin leveys n. 3 m.

Paikan ensimmäinen kirkko on siis ollut puukirkko, jonka muoto viittaa vanhoihin aikoihin, jatkuva tutkimus antanee tilaisuuden tarkemmin määritellä kirkon ikää. Sensijaan kivikirkon perustuksen synnystä voitaneen jo arvelu esittää.

Selvä on että paikalle alettiin rakentaa kivikirkkoa, mutta rakennustyö pian keskeytettiin. Perustusten laskeminen ilman muurauslaastia viittaa 1300-luvulle, ja 1300-luvulta onkin säilynyt pari asiakirjaa Ulvilan kirkon rakentamisesta. V. 1311 julkaisee piispa Ragvald II indulgenssikirjeen kirkon perustamista varten Liikistöön (Liikis) eli Ulvilaan ja v. 1332 määrää piispa Pentti kirjeessään kivikirkon rakennettavaksi Liikistöön. Aikamääräykset ovat kovin lähellä ja tuntuu luonnolliselta, että molempia määräyksiä ei ole toteutettu. Liikistön puukirkko tuntuu ehdottomasti Ragvaldin aikaa vanhemmalta, kun taas nyk. Ulvilan kirkko on kaikesta päättaen se kivikirkko, joka piispa Pentin toimesta sai ensimmäisen asunsa. Piispa Ragvaldin puuhaama kirkon rakentaminen näyttää näin ollen rauenneen ja nyt puhuu kaikki sen puolesta, että Liikistön kivikirkon perustusalote on muistona Ragvaldin puuhasta. Aivan erikoinen mahti nähtävästi sai rakennuspuuhan raukeamaan.

Liikistön seutu on kristillisen ajan alussa ollut Kokemäenjoen suuseutu ja nyt kuivunut uoma, joka halkaisee Ravanninkylän ja sivuaa Liikistön kirkonpaikkaa, on ollut liikenteen pääväylä. Paikalle muodostui myös maallisen hallinnon keskus. Nyk. pappilan asiakirjojen ruotsalainen nimi on Gammelgård ja

1) Maan seulominen aloitettiin itäpäädyn kivijalan länsipuolelta, maan märkyiden vuoksi seulomista ei voitu jatkaa. Saaliina oli muutamia nauvoja ja lasinpalasia.

2) Hausen; Medeltidsurkunder I s. 104.

3) Hausen Medeltidsurkunder s. 157.

tämä gård tarkoitti kuninkaankartanoa.¹⁾ Pappilan paikalla tämä kartano nähtävästi ei ole ollut, koska minkäänlaisia merkkejä ei siellä koskaan ole tavattu, vaan sensijaan lähellä kirkonpaikkaa joenuoman toisella puolen, kirkosta lounaaseen, missä viljelyksen tieltä on raivattu pois vanhoja rakennusten peruskiviä, kuten minulle ilmoitettiin. Kirkollinen ja hallinnollinen keskus siirtyy myöhemmin nyk. Vanhaankylään, entiseen Ulvilan kaupunkiin, minne kuninkaankartano muuttuu (Storgård, Isokartano) ja kirkko rakennetaan v. 1332. Muuttaminen aiheutuu epäilemättä maan nousemisesta, joen suun sortumisesta ja kirkkoa sivuava uoma, joka nyt on aivan kuiva, rupesi luultavasti nopeasti tulemaan käyttökelvottomaksi. Nähtävästi muutettiin kuninkaankartano ensin, kirkon muutto seurasi sitten ja kirkko rakennettiin "kruunun" maalle ja kuningas sai patronaattioikeuden. Käytännölliset syyt tekivät kuninkaankartanon siirron välttämättömäksi, kirkolle se ei ollut yhtä tärkeää ja niinpä voitiin ryhtyäkin rauhassa aloittamaan ^{niin/} kauaksikantavaa yritystä kuin uuden kivikirkon rakentamista vanhalle perintöpaikalle. Mutta uudelle keskukselle oli ehdottomasti tärkeää saada kirkkokin läheisyyteen ja kun tuo toive sitten toteutettiin, ei voi olla ajattelematta, että se saatiin aikaan hallitusvallan avulla, ja se mahti voi keskeyttää äkkiä rakennusyrityksen. Onhan tunnettu, miten Ulvilan kaupunki sittemmin - ja kaiketi aikaisemminkin - oli Maunu Eerikinpojan lempilapsi.

Paikalla on muitakin muinaisjätteitä. Kirkonpaikan länsipuolella kauempana kirkosta kulkee kaarena selvä kivistä lattottu kehä. Kivet ovat suuria, latteahkoja, syrjälleen asetettuja, kehän kiveys on yksinkertainen, mutta paikoin näyttää kuin kehän ulkopuolella olisi jätteitä toisesta samanlaisesta kivityksestä. Sitäpaitsi näyttää kehään liittyvän muunkinlaisia

1) Kts. V. Voionmaa: Suomen vanhempien kaupunkien synty s. 44 Historian aitta I.

laitteita, joiden kiviladonnasta on selviä jätteitä. On luultava, että kivitys kuuluu kirkkotarhan aitaan, mutta tämä tuntuu jo ensi silmäyksellä mahdottomalta. Kivityksen paikka ja laatu, sen sisäpuolen kivinen maasto puhuvat jyrkästi olettamusta vastaan. Tuleva tutkimus ja kartoitus selvittänevät kivityksen tarkoituksen, ennakkoarveluna voi siitä vain lausua, että se on jätteenä saarella olleista linnoituslaitteista.

Prof. Voionmaa on mielipiteenään esittänyt, että Liikistön kirkko on kuninkaankartanon perustama kartanokirkko. Gammelgårdin eli Gammelbygårdin ja Liikistön kirkon suhde ei tunnu kumminkaan niin yksinkertaisen selvältä, päinvastoin näyttää sekä paikallisesti että ajallisesti suhde esitetyn mielipiteen kanssa ristiriitaiselta ja kartanokirkko-ajatus liian teoreettiselta. Arkeologinen tutkimus voinee tähänkin hankkia lisäselvitystä.

Helsingissä marraskuun 19 päivänä 1930.

J. Krungqvist.

1) Main. teos, siv. 15.